

УДК 347.96

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.116>

СТАН СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ Й ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Керноз Н.Є.,

старший викладач

кафедри публічного та приватного права

Національного університету «Чернігівська політехніка

ORCID: 0000-0002-8174-4057

Присяжний В.В.,

здобувач вищої освіти 4-ого курсу юридичного факультету

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ORCID: 0000-0002-4137-3407

Керноз Н.Є., Присяжний В.В. Стан суддівського корпусу й доступ до правосуддя під час воєнного стану: реалії сьогодення.

Стаття присвячена аналізу оновленої статистики та комплексних законів, що прийняті в Україні в 2023 році для запровадження діяльності Вищої рада правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Громадської ради доброчесності без яких неможливо було продовжити процедуру призначення суддів на посади з метою формування суддівського корпусу неупередженими доброчесними суддями.

В Україні загострюються проблеми тривалої суддівської кризи через недостатню кількість суддів в системі судоустрою України, чим порушується доступ до правосуддя

Від початку повномасштабної війни на території України 24 лютого 2022 року били пошкоджені 124 приміщення серед 118 судових установ, за попередніми розрахунками для відновлення роботи судів у зазначених приміщеннях необхідно орієнтовно понад 47,2 млн євро (1,88 млрд грн).

Перезапустити добір та кваліфікаційне оцінювання суддів у рамках новоствореної Вищої кваліфікаційної комісії суддів за активної участі Громадської ради доброчесності через внесення змін до законодавства з метою вдосконалення добору суддів шляхом оптимізації етапів конкурсу, перегляду тривалості обов'язкового навчання суддів, прийняття чітких критеріїв оцінювання та методології підрахунку балів; перезапуск добору суддів для заповнення близько 2,000 суддівських вакансій та кваліфікаційного оцінювання близько 1,500 чинних суддів за змістовної участі відновленої ГРД неохідна реформа для виконання зобов'язань України щодо вступу до ЄС й вимог міжнародних партнерів з проведення реформ, що пов'язані з умовами надання допомоги від США та макрофінансової допомоги від ЄС.

Авторами визначені негативні наслідки суддівської кризи: надмірне навантаження на суддів; затягування розгляду судових справ; несвоєчасність ухвалення судових рішень; порушення доступу до правосуддя. Задля розв'язання цих проблем необхідно прискорити процес укомплектування суддівського корпусу саме доброчесними суддями. Автори дійшли висновку, що для розвитку суддівської системи необхідно достатнє матеріально-технічне забезпечення.

Ключові слова: воєнний стан, добір суддів, криза, судоустрій, кваліфікаційний іспит, фінансування.

Kernoz N.Ye., Prysiashnyi V.V. The state of the judiciary and access to justice during martial law: today's realities.

The article analyses the updated statistics and comprehensive laws adopted in Ukraine in 2023 to introduce the activities of the High Council of Justice, the High Qualification Commission of Judges of Ukraine, and the Public Integrity Council, without which it was impossible to continue the procedure for appointing judges to positions in order to form the judiciary with impartial and honest judges.

The ongoing judicial crisis in Ukraine is exacerbated by the insufficient number of judges in the Ukrainian judiciary, which affects access to justice

Since the beginning of the full-scale war in Ukraine on 24 February 2022, 124 premises out of 118 judicial institutions have been damaged, and preliminary estimates suggest that over €47.2 million (UAH 1.88 billion) is needed to restore the operation of courts in these premises.

To restart the selection and qualification assessment of judges within the newly established High Qualification Commission of Judges of Ukraine with the active participation of the Public Integrity Council by amending the legislation to improve the

selection of judges by optimising the stages of the competition, reviewing the duration of mandatory training of judges, adopting clear evaluation criteria and scoring methodology; to restart the selection of judges to fill about 2,000 judicial vacancies and qualification assessment of about 1,500 current judges with the meaningful participation of the Public Integrity Council.

The authors identify the negative consequences of the judicial crisis: excessive workload of judges; delays in consideration of court cases; untimely court decisions; and violation of access to justice. In order to solve these problems, it is necessary to accelerate the process of staffing the judiciary with integrity judges. The authors conclude that the development of the judicial system requires sufficient material and technical support.

Key words: martial law, selection of judges, crisis, judiciary, qualification exam, funding of courts.

Постановка проблеми та її актуальність.

В Україні загострюються проблеми триваючої суддівської кризи через недостатню кількість суддів в системі судоустрою України й як негативний наслідок – порушення реалізації гарантованого права на справедливий суд у розумінні ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод згідно з якою «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом...» [1]. Принагідно згадати положення Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: «кожна держава повинна виділяти судам достатньо ресурсів, приміщень та устаткування, щоб вони могли функціонувати відповідно до стандартів, викладених у ст. 6 Конвенції, а також щоб судді могли ефективно працювати» (п. 33); «у судах має працювати достатня кількість суддів та кваліфікований допоміжний персонал» (п. 35) [2].

Стан опрацювання в юридичній науці проблеми кадрової кризи в судах та її вплив на здійснення правосуддя в Україні досліджували у своїх працях такі вчені, як М.М. Гультай, В.М. Кравчук, Т.О. Кулик, та інші правники. Певні аспекти цієї проблеми висвітлюються в медіа.

Метою статті є порівняльно-правовий аналіз стану нормативного закріплення оновлених положень комплексних законів щодо діяльності Вищої Ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Громадської ради доброчесності на запровадження правового механізму подолання кризового стану суддівського корпусу в державі.

Виклад основного матеріалу. За останніми даними від початку повномасштабної збройної російської агресії на території України 24 лютого

2022 року «124 приміщення серед 118 судових установ зазнало пошкоджень різного ступеню, в т.ч. повного руйнування та розкрадання майна, зокрема приміщення територіального управління ДСА в Чернігівській області; 109 приміщень судових установ пошкоджено частково: вибиті вікна, в деяких відсутнє електропостачання, тепlopостачання, водопостачання, пошкоджено стелю, внутрішні двері, зазнали руйнування внутрішні перегородки між кабінетами, пошкоджені зали судових засідань тощо; за попередніми розрахунками для відновлення роботи судів у зазначених приміщеннях необхідно орієнтовно понад 47,2 млн євро (1,88 млрд грн)» [3]. За таких обставин суди припиняли свою роботу та передавали справи до інших судів за територіальною юрисдикцією (підсудністю). При цьому суди Чернігівської області вже повністю відновили роботу за підсудністю [4].

Проблеми формування суддівського корпусу вже досліджувалися авторами в 2021 році [5, с. 101-103], але в умовах воєнного стану – тільки загострилися, що підтверджується статистикою Держаної судової адміністрації (далі – ДСА) України з 6 278 суддів у 2022 році здійснювали правосуддя лише 4 434 судді. Тому станом на 31.12.2022 року кадровий дефіцит суддів, що здійснювали правосуддя, у місцевих та апеляційних судах становив 1 844 судді [6].

Проте розширення суддівського корпусу потребує коштів, яких особливо в умовах воєнного стану недостатньо. Тому, враховуючи лише критичні моменти, які необхідні для виконання зобов'язань України щодо вступу до Європейського Союзу й вимог міжнародних партнерів з проведення реформ, що пов'язані з умовами надання допомоги від США та макрофінансової допомоги від ЄС щодо досліджуваної проблематики слід зауважити наступне.

По-перше, як пріоритет на 0-3 місяці необхідно завершити перезапуск Вищої ради правосуддя (ВРП) через: створення Служби дисциплінарних інспекторів за безпосередньої та конструктивної участі незалежних експертів; добір висококваліфікованих, добросовісних, професійних інспекторів з належною винагородою; відновлення дисциплінарної функції ВРП.

По-друге, як пріоритети на 3-6 місяців:

2.1 змінити законодавство щодо Вищого антикорупційного суду (ВАКС): збільшення кількості суддів, розгляд певних справ одноособово, а не колегією з трьох суддів;

2.2 створити Вищий адміністративний суд (ВАС) України як новий спеціалізований суд з розгляду адміністративних справ проти національних державних органів; укомплектувати перевіреними суддями;

2.3 реформувати Верховний Суд (ВС) через перевірку на доброчесність чинних суддів у

зв'язку з резонансними корупційними справами за участю колишнього голови ВС та Великої Палати ВС; призначення нових суддів ВС для заповнення вакантних місць за допомогою прозорого процесу із залученням незалежних експертів та громадянського суспільства.

По-третє, як пріоритети на один рік:

3.1 перезапустити добір та кваліфікаційне оцінювання суддів у рамках новоствореної Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС) за активної участі Громадської ради доброчесності (ГРД) через внесення змін до законодавства з метою вдосконалення добору суддів шляхом оптимізації етапів конкурсу, перегляду тривалості обов'язкового навчання суддів, прийняття чітких критеріїв оцінювання та методології підрахунку балів; перезапуск добору суддів для заповнення близько 2,000 суддівських вакансій та кваліфікаційного оцінювання близько 1,500 чинних суддів за змістовної участі відновленої ГРД;

3.2 реформа Конституційного Суду України (КСУ) через впровадження прийнятого закону №3277-IX (набрання чинності відбулась 20.08.2023) шляхом створення Консультативної групи експертів за активної участі експертів Венеціанської комісії, ЄС та США й підтримки процесу перевірки кандидатів на посади суддів КСУ [7].

При цьому необхідно зазначити, що попри воєнний стан, в Україні створюють механізми для подолання суддівської кризи: з 1 червня 2023 року відновила роботу ВККС України, до складу якої Вища рада правосуддя призначила 16 членів. Це важливий крок до поповнення суддівського корпусу, оскільки повноваження попереднього складу ВККС були припинені з 16 жовтня 2019 року через Закон України № 193-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» [8].

З 15 вересня 2023 року ВККС України почала оголошення конкурсів на зайняття 1092 вакантних посад суддів у місцевих та апеляційних судах (до місцевого 560 суддів, до апеляційного – 532) [9]. Так, згідно з офіційним обліком посад суддів, що опублікований ВККС України від 20.11.2023 року, зокрема щодо судів Чернігівської області: у Господарському суді Чернігівської області – серед 17 граничних місць для суддів – 9 вакантні; у діючому Новозаводському районному суді міста Чернігова серед 12 – 7 вакантні, у діючому Деснянському районному суді міста Чернігова серед 19 – 4 вакантні, у Чернігівському окружному суді серед 16 граничних – 3 вакантні [10].

Складна ситуація й в апеляційних судах, юрисдикція яких розповсюджується на наш регіон: у Чернігівському апеляційному суді серед 34 – 22 посади вакантні; у Північному апеляційному господарському суді серед 75 – 31 вакантні,

у Шостому апеляційному адміністративному суді серед 51 – 23 вакантні [11].

З 13 листопада 2023 року ВККС України за участі ГРД (мета якої сприяння відповідності суддів вимогам професійної етики) проводить кваліфікаційне оцінювання 1884 суддів, які розпочнуть зі складення іспиту (109 осіб), бо переважна більшість (1 775 осіб) вже допущені до другого етапу – дослідження досвіду та проведення співбесіди [12].

Після дворічної зупинки, з 22 листопада 2023 року відновлена дисциплінарна функція ВРП: розпочали засідання Перша, Друга та Третя Дисциплінарні палати. Підставою слугували набрання чинності 19 жовтня 2023 року законів України: «Про внесення змін до деяких законів України щодо негайного відновлення розгляду справ стосовно дисциплінарної відповідальності суддів» № 3304-IX [13] та «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо зміни статусу та порядку формування служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя» № 3378-IX [14].

Пришвидшення добору суддів, їх якісне оцінювання можна покращити за допомогою вдосконалення чинного законодавства, зокрема парламентом розроблено законопроект змін до законодавчих актів України, що стосується удосконалення процедур суддівської кар'єри за № 10140 від 10.10.2023 року, у пояснювальній записці до якого зазначено, що «серед ключових змін процедури добору на посаду судді місцевого суду...пропонується відмовитися від стадії відбіркового іспиту, оскільки проведення двох іспитів (відбіркового і кваліфікаційного) суттєво затягувало процедуру добору; окремі питання відбіркового іспиту вже перевіряються в межах інших процедур (наприклад, знання української мови – документ, який підтверджує володіння державною мовою, видається Національною комісією зі стандартів державної мови» [15].

Ефективним засобом для продовження розгляду справи судом стали відеоконференції за допомогою ЄСІТС: за 2022 рік було проведено 354 450 нових конференцій, а за перший квартал 2023 року – 214 285 [16]. Але недоліками цього режиму через різні обставини воєнного часу є переривання відео або звуку, які заважають сприймати емоції доповідача, свідка, підзахисного, обмеження конфіденційності розмов між позивачем та його представником, нестача кваліфікованого персоналу для організації трансляцій [17], відсутність технічно обладнаних залів судових засідань з відповідним програмним забезпеченням та стабільним інтернет-зв'язком тощо.

Проблемним аспектом при реалізації зазначених реформ, а також добір нових суддів (в т.ч. їх

помічників та секретарів судових засідань), відновлення зруйнованих приміщень судових установ, утворення нових спеціалізованих судів є недостатність його матеріально-технічне забезпечення. Законом України «Про Держаний бюджет на 2024 рік» передбачено: «...на забезпечення здійснення правосуддя місцевими, апеляційними судами та функціонування органів і установ системи правосуддя передбачено 20 591 186,3 тис. грн., з яких: на організаційне забезпечення діяльності органів судової влади – 449 419,3 тис. грн., на забезпечення діяльності органів суддівського самоврядування – 3,138.3 тис. грн., нерозподілені видатки (резерв) – 1 035 448,6 тис. грн., на Службу судової охорони – 1 310 859,1 тис. грн., на ВККС України – 261 320,1 тис. грн., на Національну школу суддів України – 83 668,3 тис. грн.» [18].

Висновки. Можна констатувати, що попри воєнний стан в Україні, проведені реформи, що пов'язані з умовами надання допомоги від США та макрофінансової допомоги від ЄС через прийняття комплексних законів, які сприяли запровадженню правового механізму подолання кризового стану суддівського корпусу в державі. Але ще залишаються його негативні наслідки: надмірне навантаження на суддів; затягування розгляду судових справ; несвоєчасність ухвалення судових рішень; порушення доступу до правосуддя. Задля розв'язання цих проблем необхідно прискорити процес укомплектування суддівського корпусу саме доброчесними суддями. На цьому шляху важливим є прийняття парламентом 21 листопада 2023 року Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020 щодо забезпечення безперервності здійснення правосуддя найвищим судом у системі судоустрою України», після набрання чинності яким буде частково вирішено питання укомплектування штату суддів. Проте для розвитку судової системи необхідні кошти, яких особливо в умовах воєнного стану, недостатньо, тому питання матеріально-технічного забезпечення нових суддів і працівників апаратів судів залишається відкритим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 28.11.2023).
2. Рекомендація CM/Res Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17.11.2010 р. № (2010)12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text (дата звернення: 28.11.2023).

3. Інформація про пошкоджені приміщення внаслідок збройної агресії РФ та стан їх відновлення. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/sud_11_10_23.pdf (дата звернення: 28.11.2023).
4. Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ (дата звернення: 28.11.2023).
5. Керноз Н.Є., Присяжний В.В. Щодо суддівського корпусу в Україні: подолання кризи. *Юність науки – 2021: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства*: зб. тез XI Міжнарод. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Чернігів, 25-26 березня 2021 р. Чернігів, 2021. С. 101-103.
6. ДСА України оприлюднила статистику про стан здійснення правосуддя у 2022 році в умовах воєнного стану. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/presentr/news/1384015/> (дата звернення: 28.11.2023).
7. Реформувати ВС та КСУ і створити Вищий адмінсуд: у США повідомили, що повинна зробити Україна для отримання допомоги. Судово-юридична газета в Україні від 25.09.2023. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/281673-reformirovat-vs-iksu-i-sozdat-vysshiy-adminsud-v-sshasoobschili-chto-dolzha-sdelat-ukrainadlya-polucheniya-pomoschi> (дата звернення: 28.11.2023).
8. ВРП призначила членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. URL: <https://hcj.gov.ua/news/vrp-pryznachyla-chleniv-vyshchoyi> (дата звернення: 28.11.2023).
9. ВККС оголосила два конкурси на зайняття 1092 вакантних посад суддів у місцевих та апеляційних судах. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/vkks-ogolosila-dva-konkursi-na-zaynyattya-1902-vakantnih-posad-suddiv-u-miscevih-ta-apelyaciynih-sudah.html> (дата звернення: 28.11.2023).
10. Інформація про кількість посад суддів у місцевих судах станом на 20.11.2023. URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/field/pdf/vakansiyi_na_sayt_na_20.11.2023_ms.pdf (дата звернення: 28.11.2023).
11. Інформація про кількість посад суддів в апеляційних судах станом на 20.11.2023. URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/field/pdf/vakansiyi_na_sayt_na_20.11.2023_as.pdf (дата звернення: 28.11.2023).

12. Комісія відновлює кваліфікаційне оцінювання суддів. URL: <https://vkksu.gov.ua/news/komisiya-vidnovlyuye-kvalifikaciynе-ociniuvannya-suddiv> (дата звернення: 28.11.2023).
13. Про внесення змін до деяких законів України щодо негайного відновлення розгляду справ стосовно дисциплінарної відповідальності суддів: Закон України № 3304-IX від 09.08.2023. Набрання чинності 19.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3304-%D0%86%D0%A5#Text> (дата звернення: 28.11.2023).
14. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо зміни статусу та порядку формування служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя: Закон України № 3378-IX від 06.09.2023. Набрання чинності 19.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3378-20#Text> (дата звернення: 28.11.2023).
15. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри: законопроект від 10.10.2023 року. № 10140. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42911> (дата звернення: 28.11.2023).
16. Результати роботи підсистеми відеоконференцзв'язку ЄСІТС з 2020 по 2023 рік – інформує ДП «ЦСС». URL: <https://court.gov.ua/press/news/1415894/> (дата звернення: 28.11.2023).
17. Про потенціал сучасних технологій для покращення доступу до правосуддя говорили на міжнародній конференції у ВС. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1375498/> (дата звернення: 28.11.2023).
18. Держбюджет на 2024 рік: забезпечення здійснення правосуддя. Комітет з питань правової політики. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/243601.html (дата звернення: 28.11.2023).